

„*Hogy fejezzem ki magam szépen?*” – Nyelvi ideológiák az  
obszcenítások mögött

Jelige: Leinster

## Tartalomjegyzék

|                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. Bevezetés.....                                                       | 1   |
| 2. Elméleti háttér .....                                                | 2   |
| 2.1. Nyelvi ideológiák .....                                            | 3   |
| 2.2. Obszcenitás: a verbális agresszió vagy az udvariasság felől? ..... | 4   |
| 2.3. Kérdésfelvetések és hipotézisek .....                              | 5   |
| 3. A módszer .....                                                      | 5   |
| 3.1. A minta .....                                                      | 6   |
| 3.2. Kérdőíves felmérés .....                                           | 6   |
| 3.3. Interjú.....                                                       | 8   |
| 4. Eredmények.....                                                      | 9   |
| 4.1. A nyelvromlás ideológiája.....                                     | 9   |
| 4.2. A standard nyelvi ideológia .....                                  | 14  |
| 4.2.1. A normákhoz való viszony .....                                   | 14  |
| 4.2.2. Szép és csúnya, helyes és helytelen .....                        | 18  |
| 4.2.3. A tiltást megfogalmazó személyek .....                           | 19  |
| 4.3. Műveltség és obszcenitás.....                                      | 20  |
| 4.4. A magyar nyelv egyedisége.....                                     | 24  |
| 5. Következtetések .....                                                | 26  |
| 6. Összefoglalás.....                                                   | 27  |
| 7. Irodalom .....                                                       | 299 |
| 8. Mellékletek.....                                                     | 33  |
| 8. 1. A kérdőív egyik változatának részlete .....                       | 33  |
| 8. 2. Az első hangfelvétel átirata .....                                | 35  |
| 8.3. A második hangfelvétel átirata .....                               | 35  |
| 8.4. Az interjúk kérdéseinek a vázlata .....                            | 36  |

# 1. Bevezetés

Az obszcenitás egy nehezen behatárolható nyelvi jelenség. A beszélők által káromkodásnak, durva szavaknak illetve trágárságnak nevezett nyelvi elemek használata a mai magyar nyelvközösségben tabunak számít. Úgy tűnik ez a nyelvtudományra is igaz, hisz az utóbbi évtizedek kisszámú publikációja is egyaránt – valamilyen nyelvideológiától vezérelve – nyelvhasználati hibaként, negatív értékítélettel szólt a témaköréről. (l. Benkő 1980, Tolcsvai Nagy 1985, Vasová 2011) Ennek oka az is lehet, hogy a társadalom jelentős része már az elsődleges szocializációs környezetében találkozik a nyelvi obszcenitás egyfajta ideológiájával, azaz azzal, hogy léteznek olyan szavak, melyek csúnyák, bántóak, ezért használatuk minden esetben, minden körülmény közepette tilos. Ezek a megbélyegzett szavak, kifejezések, az ezekre épülő stílusválasztások mégis léteznek, annak ellenére, hogy a választékos nyelvhasználatban kerülendők.

Dolgozatom egyik kiinduló nehézsége a vizsgálni kívánt témakör megnevezése volt. A Magyar értelmező kéziszótár második kiadása például a szavak után olyan stílusminősítéseket használ, mint durva, pejoratív, trágár, és vulgáris, míg A magyar nyelv nagyszótárában csak az első kettő található meg.<sup>1</sup> (ÉKsz.<sup>2</sup>, Nszt. 1. köt.) Ezeknek az alkalmazása azonban nem tűnik konzekvensnek.<sup>2</sup> Ebből kifolyólag az én felfogásom nem tesz különbséget a lábjegyzetben felsorolt, és az azokhoz hasonló megítélésű kifejezésekben ilyen módon. A magyar szakirodalom a *durva szók* (pl. Benkő 1980), a *nyelvi agresszió* (pl. Domonkosi 2008) és a *verbális agresszió* (pl. Vasová 2011) megnevezéseket használja a vizsgálati tárgyunkra, míg a nemzetközi szakirodalomban a *verbal aggression* mellett a *swearing* tűnik népszerűnek (pl. Jay – Janschewitz 2008). Ezek a műszavak azonban nem tűnnek értéksemlegesnek, ahogyan például a köznyelvi *káromkodás* és *csúnya beszéd* sem. Ebből kifolyólag az **obszcenitás** szót fogom alkalmazni dolgozatomban, amely a fentiekhez képest kevésbé tűnik ideológiai töltetűnek. Minden olyan nyelvhasználatot beleérték az obszcenitás kategóriájába, amely olyan nyelvi cselekvést jelöl, melyben szitkozódás történik, a szemérmet sértheti, illetlen, másokat bántathat, erőszakosnak is értelmezhető.

---

<sup>1</sup> A stílusminősítések a következő definíciókkal vannak ellátva a szótárakban: durva („*sértően, megalázóan, gyakran kakofemisztikusan nyers*” és „*durva, közönséges beszédben*”), pejoratív („*pejoratív(an), rosszalló(an), elítélő(en), lekicsinylő(en)*” és „*pejoratív, rosszalló, lekicsinylő*”) trágár („*tabusított megnevezéseket (gyakran tüntetően) használó beszédmódra jellemző, szemérmesértően illetlen*”), vulgáris („*kirívóan igénytelen beszédmódra jellemző, bántóan közönséges, alantas*”) (ÉKsz.<sup>2</sup>:Rövidítések, Nszt.1. köt.,1117.)

<sup>2</sup> Példának okán a Magyar értelmező szótárban a *baszik*, a *fasz*, a *pina*, a *picsa* és a *pöcs* szavak a trágár minősítést kapták meg, a *fene*, a *franc*, a *geci*, a *kurva* és a *segg* a *durvát*, míg *buzi* a *biz* (a bizalams társaságra jellemző) besorolásba esik. (L. az ÉKsz.<sup>2</sup> vonatkozó szócikkeit.)

Kálmán László és Trón Viktor szerint az obszcenitások társadalmi beidegződések kérdése, azaz nincs olyan nyelvi jelenség, amely minden esetben obszcénnek hat. (Kálmán–Trón 2007: 39) Ez azt jelenti, hogy a szavak mint nyelvi elemek nem értelmezhetők obszcénnek vagy trágárnak, csak és kizárólag a használatuk. Ennek a szemléletmódnak megfelelően mi is azokat a kifejezéseket soroljuk az obszcenitások körébe, melyeknek létezik olyan fogalmi tartománya, melyben obszcénnek, trágárnak, sértőnek vagy illetlennek tűnhetnek.

Jelen dolgozat az obszcenitást vizsgálja, azon belül is annak egy nyelvi ideológiák általi megközelítését. A vizsgált kérdések egy interdiszciplináris keretbe ágyazódnak, mivel a téma érintkezik szociolingvisztikával, stilisztikával és pragmatikával is. Dolgozatunk ennek megfelelően először a kutatás elméleti keretét tisztázza (2.), majd pedig az általunk választott módszerek megvalósítását részletezi (3.). Ezt követően vizsgálatunk eredményeit és következtetéseit mutatjuk be (4., 5.), illetve összegzésként kitekintést is teszünk a kutatás tágabb kontextusára (6.).

## **2. Elméleti háttér**

Jelen dolgozat egy olyan nyelvelméleti keretet kíván alkalmazni, amely beleillik a szociolingvisztika „harmadik hullámába”, azaz a társas konstruktivista irányzatába, illetve az interakcionális stilisztikába. (Bartha–Hámori 2010, Eckert 2009) Ennek megfelelően a mereven elkülönített szocio- és dialektusok helyett a stílushasználat („styling”) kerül a vizsgálat középpontjába. Ebből kifolyólag nem is kívánunk különféle demográfiai tényezők (pl. nem, társadalmi helyzet) által definiált beszélőközösségekről beszélni, hanem inkább a gyakorlatközösség terminust használjuk, ahol a társas jelentések és ideológiák létrehozása kerül a középpontba, amik a közös tevékenységet gyakorló beszélők viszonyrendszerében valósul meg.

Ebben a szemléletben a stílus választása egy olyan nyelvi tevékenységként értelmeződik, melyet meghatároznak szociokulturális, kontextuális, diszkurzív és egyéni tényezők egyaránt. A különböző stílusválasztások tehát aktiválhatnak különböző kognitív sémaként értelmezhető normákat, ideológiákat és attitűdöket, konstruálhatnak és dekonstruálhatnak identitásokat. (Simon 2012) A dolgozat az obszcenitásokat is stílusválasztásként értelmezi, amelyek használata meghatározó különféle identitások

létrehozásában a diskurzus összes (beszélő és hallgató) résztvevőjének szemszögéből. Ezen identitások meg- és újraalkotásának és a stílushasználatnak mindig alapvető elemei a nyelvről alkotott vélemények, ideológiák, melyeket a következőkben kívánunk tárgyalni.

## 2.1. Nyelvi ideológiák

A nyelvi ideológiák egyik központi eleme a **metanyelvi értéktulajdonítás**, vagyis a nyelvvel és a nyelvhasználattal kapcsolatos vélekedések és értékítéletek. (Heltainé Nagy 2009: 76) A funkcionális nyelvelméletek szerint a nyelvet a nyelvhasználó és közössége mindig újraalkotja, ebből kifolyólag a nyelvről való véleményalkotás, egyes nyelvi formulák, stílusválasztások megítélése, s ezek változása természetes velejárója a nyelvhasználatnak. Az értékelés megalapozza, létrehozza a normákat, és az értéktulajdonításoknak fontos szerep jut adott gyakorlatközösségek önértelmezésében is. Susan Gal nyelvideológia-meghatározása következő: „[a] nyelvideológiák kultúrafüggő fogalmak, amelyeket a résztvevők és megfigyelők visznek bele a nyelvbe, gondolatok arról, hogy mire jó a nyelv, mit jeleznek az egyes nyelvi formák azokról az emberekről, akik ezeket használják, illetve egyáltalában miért vannak nyelvi különbségek.” (Gal 2002-t idézi Laihonon 2011: 22)

Fontos megjegyezni, hogy a magyar szakirodalom beszél nyelvi babonákról, mítoszokról és tévhitekről egyaránt, amelyek rokon, de elkülöníthető jelenségek. (A részletesebb terminológiai kifejtéshez l. Lanstyák 2005, 2007a, 2007b és Domonkosi 2007.) Célszerűbb azonban a **nyelvi ideológiák** kifejezés alkalmazása. Míg a babona, a mítosz, a tévhit és a sztereotípa szavak egyaránt rendelkeznek valamilyen negatív konnotációval, s szakszóként magukba foglalják azt, hogy valamely téves felvetés rejtezik mögöttük, addig a nyelvi ideológiák ezzel szemben nem jelenítenek meg negatív vagy pozitív értékítéletet – de ez azt sem zárja ki, hogy az eddigieket ne értsük bele a nyelvi ideológiák kategóriájába. A nyelvi ideológiák felől való értéksemleges megközelítés tehát elveti azt az elképzelést, hogy volna a nyelvnek egy tisztán tudományos, objektív és „igaz” szemlélete.

A nyelvi ideológiák Szabó Tamás Péter (2012) szerint „explicit metanyelvi diskurzusok”. Ennek alapján a nyelvről szóló vélekedéseket, melyeknek hatásuk van a nyelvhasználatra, befolyásolják az emberek viselkedését, s mások megítélését a beszédük

alapján, nyelvi ideológiáknak tekinthetjük. Ezeknek a nyelvi ideológiáknak a megléte minden nyelvközösségben természetes, s ezek mindig kultúra- és nyelvfüggőek.<sup>3</sup> (Laihonen 2009)

A nyelvi ideológiák egyaránt lehetnek explicitek és implicitek is. Ez a felismerés értelemszerűen módszertani nehézségeket okoz – ennek alapján a jelenségkör nem csak kimondott véleménykinyilvánítások alapján elemezhető, hanem előhozhatók a diskurzusok és az írott szövegek elemzésével olyan ideológiák is, melyeket a megnyilvánuló maga nem tud körülírni. A kimondott vélekedések olykor a ki nem fejtettektől, ki nem mondottaktól eltérő világképet reprezentálhatnak. (Bodó 2009, Tsitsipis 2003) Szabó Tamás Péter fenti megállapítása így részben módosításra szorul, hisz maga a szerző elemzései sem zárják ki az interpretációból a rejtett, közvetett elgondolásokat – erre Bodó Csanád (2013) kritikája is rámutatott. Ennek megfelelően jelen dolgozat sem fog kizárólag az explicit nyelvi ideológiákra fókuszálni, hanem ugyanolyan jelentőséget fog tulajdonítani az impliciteknek. A nyelvi ideológiák diskurzusban való létrehozását a narratívák dinamikus szerveződése is elősegíti – narratíva fogalma alatt itt saját nyelvvel és nyelvi tevékenységgel kapcsolatos tapasztalatok és történések elbeszélését érthetjük.

Mint minden nyelvi cselekvést, az obszcén nyelvhasználat aktusát, illetve annak megítélését is irányítják nyelvi ideológiák. A dolgozat egyik fő kérdése az, hogy mik ezek a nyelvi ideológiák, s hogy mennyiben játszanak szerepet a társas jelentésalkotás folyamatában, a különböző ideológiák legitimálják-e az obszcenitásokat, esetleg az azzal kapcsolatos tiltásokat.

## 2.2. Obszcenitás: a verbális agresszió vagy az udvariasság felől?

Mint ahogy arra már a bevezetőben utaltam, a témakört a verbális agresszió kérdése felől is meg lehet közelíteni. A verbális agresszió, a nyelvi erőszak „olyan aktus, mely során a beszélő szándéka az, hogy direkt vagy indirekt módon (de mindenképpen szándékosan), az elhangzott nyelvi megnyilatkozás tartalma és/vagy minősége (pl. hangerő) folytán, egy másik személyt bántalmazzon, szidalmazzon, sértessen”. (Kegyesné Szekeres 2008: 59) Domonkosi Ágnes (2008: 52) tanulmánya rámutat arra is, hogy egyes szituációkban bizonyos obszcén szavak (mint a *hülyegyerek*, *faszfej*) nem hatnak sértőek, míg bizonyos

---

<sup>3</sup> Petteri Laihonen a kultúra és a nyelv fogalmát itt a hagyományos nemzeti kultúra és nemzeti nyelv értelemben használja.

kommunikációs aktusokban egyes megszólítások igen (pl. *Öcsikém, Mama*).<sup>4</sup> A verbális agresszió felőli megközelítés mellett az obszcenitásoknak lehetséges egy udvariatlansági pragmatikai funkcióként való olvasata is. Így értelmezi Jay és Janschewitz (2008) is közös munkájukban.

E lehetséges értelmezések ellenére, ahogy már fentebb jeleztem, egy olyan szemléletmóddal kívánom vizsgálni a témakört, amely nem határozza meg mereven az obszcenitások funkcióját, mert az magában hordozna egy értékítéletet. Ellenben kizárni sem akarom azt, hogy az ilyen nyelvi formulák alkalmazása ne lehetne agresszív vagy udvariatlan, ellenben meglátásunk szerint be kell látni ennek diskurzushoz és kontextushoz kötöttségét. Az obszcenitások ebben az elméleti keretben stílusválasztásokként kell értelmeződniük, amelyek aktiválhatnak különböző attitűdöket és normafelfogásokat.

### **2.3. Kérdésfelvetések és hipotézisek**

Dolgozatom legfontosabb kérdésfelvetése az, hogy milyen nyelvi ideológiák konstruálódhatnak meg az obszcenitásokról folyó metanyelvi diskurzusokban. Erre a kérdésre nem volt hipotetikus válaszom, mivel a szakirodalom nem közelítette meg még így a kérdést. A másik fontos problémafelvetés, hogy az adott nyelvi jelenségről folyó diskurzusokban, jelen esetben az obszcén stílusválasztásokról szólóakban megjelenő nyelvi ideológiák hogyan működnek. Az obszcenitások elfogadása, el nem fogadása, használata hogyan hoz létre ideológiákat, ha újak jelennek meg, azok egymással összeegyeztethetők vagy ellentmondásosak lesznek?

A kutatás célja tehát, hogy ezekre a kérdésekre valamilyen választ adjon, s hogy a vizsgált közösségek e jelenséggel kapcsolatos nyelvi ideológiáit feltárja.

## **3. A módszer**

A dolgozat főként szociolingvisztikai ihletésű, ebből kifolyólag a vizsgálat során más korábbi szociolingvisztikai kutatások módszertani sajátosságait igyekeztem alkalmazni. A kutatásom kérdésfelvetéseire keresett válaszokat kérdőíves felmérés és interjú útján kívántam megtalálni.

---

<sup>4</sup> Eszerint nem megfelelő definíciónak ítélnék meg Vasová (2011:240) megjegyzését: „a verbális agresszió a durva szavak használatát értjük”, hisz az agresszív viselkedés nem csupán bizonyos szavak használatában nyilvánulhat meg.

A kutatás eredetileg attitűdvizsgálatot kívánt megvalósítani, jelen dolgozat középpontjába azonban a nyelvi ideológiák kérdése került. A módszertan kidolgozását követően, az adatgyűjtés folyamán azzal szembesültem, hogy a kérdőív elsősorban konkrét attitűdvizsgálatok statisztikai szempontú elemzésére alkalmas, illetve a különböző gyakorlatközösségek összehasonlítására, míg inkább az interjú az, ami képes a nyelvi ideológiák kérdéskörére jobban rávilágítani. Mivel ennek a dolgozatnak a fő problémafelvetése az obszcenitások használata és megítélése mögötti nyelvideológiákra vonatkozik, ezért itt főként az interjúkra való reflexiók kerülnek majd a előtérbe, de a kérdőívek sem kerülnek ki teljesen a figyelemből, mert jelentős átfedés van a két módszer kérdései és témái között.

### **3.1. A minta**

Kutatásom során három gyakorlatközösség adatait vettem fel. A kiválasztásnál szempont volt az, hogy több, hasonló korosztályt felölelő, de eltérő nyelvi szocializációs környezetből származó csoportokat vizsgáljak. Ebből kifolyólag már érettségivel rendelkező, de még oktatási intézménybe járó, egyetemi vagy felsőfokú szakképesítésben résztvevő közösségeket választottam ki.<sup>5</sup> A csoportokból tizennégy, tizenegy és nyolc adatközlőt sikerült megnyerni a kérdőív kitöltésére, míg interjút a csoportok három illetve négy tagjával készítettem.

Az első vizsgált gyakorlatközösség egy megyeszékhely zömében fiú (elektrotechnikus és fotográfus OKJ-s képzésben résztvevő) osztálya lett. Az ő esetükben az adatgyűjtés 2014 tavaszán valósult meg. A kérdőív kitöltetése és az interjú között három hét telt el. A második gyakorlatközösség egy budapesti jogászhallgatókból álló nemileg vegyes csoport, míg a harmadik egy szintén vidéki, nagyrészt lányokból álló (ápolónak tanuló) osztály lett. Utóbbi kettő esetében az adatgyűjtés 2014 őszén zajlott, esetükben azonban a kérdőív kitöltésénél nem voltam ott személyesen, hanem egy internetes felületre feltöltött teszt formájában valósítottam meg az adatlekérdezést.

### **3.2. Kérdőíves felmérés**

---

<sup>5</sup> Ebben a döntésben nyelvészeti megfontolások (kialakult anyanyelvi kompetenciával, és már egyéni világgéppel rendelkező adatközlők) mellett praktikus okok is szerepet játszottak. Ezeknek a csoportoknak az elérése, és adatközlésre való hajlandósága tűnt a legbiztosabbnak, valamint az ő esetükben már nem volt szükség szülői engedélyek kitöltésére sem.

A kérdőív első része az adatközlő demográfiai adatait kívánta felmérni. A következő változókra voltunk kíváncsiak: nem, életkor, iskolai végzettség, nyelvi szocializációs környezet, lakóhely. A nyelvi szocializációs környezet operacionalizálását három kérdéssel valósítottam meg; rákérdeztem az adatközlő szüleinek végzettségére, illetve a lakóhely típusára, melyekben 15 éves koráig élt. A szülők és az adatközlő iskolai végzettségének vizsgálatakor is ordinális skálát használtam, de a szülők esetében 0 értékkel értelmeztem a *nem tudja*, és az *egyedülálló apa/anya nevelte* válaszokat. A 15 éves koráig tartó időszak lakóhelyeinek típusa esetében több válasz is jelölhető volt.

A második részben arra kerestem választ, hogy az adatközlő milyen kifejezéseket tart sértőnek, illetve használ, és milyen esetben. Az első kérdés 25 szó vagy szókapcsolat kapcsán kérdezett rá arra, hogy egy ötös attitűdskálán mennyire találja sértőnek azokat az adatközlő. (Az 1 az *egyáltalán nem sértőt*, míg az 5 a *nagyon sértőt* jelenti.) A kifejezések kiválasztásakor a szakirodalom (pl. Vasová 2011) és egyéni intuíciónk mellett a próbalekérdőzés résztvevőinek véleménynyilvánításaira támaszkodtam, valamint beleépítettem azokat megnyilvánulásokat is a feladatba, melyek a kérdőív későbbi részén előkerülő hangfelvételeken is elhangzanak. A következő kérdésben megkértem az adatközlőt, hogy sorolja fel azokat a kifejezéseket, melyeket ő csúnya beszédnek ítél meg, illetve amelyeket ő is szokott használni, és azt, hogy milyen esetekben teszi ezt.

A harmadik részben a teszt kitöltői egy olyan szituációt olvashattak, melyben egy 55 éves férfi illendően útbaigazítást kér, amire egy 21 éves nő a „*faszom se tudja*” frázissal élve reagál. A megkérdezettek fele viszont egy olyan párbeszédet kapott, melyben a szereposztás ellenkező volt, tehát a nő volt a kérdező, míg a férfi válaszolt a fenti kifejezéssel. Az első feladatban hatos skálán végeztem attitűdvizsgálatot az obszcenitással élő személy *rokonszenvessége, műveltsége, csinosága/jóképűsége, humorérzéke, magabiztossága és vezetői képességei* alapján. (Azért alkalmaztam itt hatos skálát, hogy mindenképpen elmozdítsam valamely végpont felé az adatközlő véleményét.) Ezután megkértük a kérdőív kitöltőjét, hogy jellemezze a megszólalót külső jegyei alapján.

A negyedik rész egy hangfelvételre<sup>6</sup> épített, amelyen egy sporteseményen lezajló vitát hallhatunk az egyik partjelző és az orvos között. (Átiratához l. **8.2.**) Az első feladatban szintén hatos skálán kellett értékelnie az adatközlőnek a partjelzőt a *vezetői képessége, intelligenciája, rokonszenvessége, problémamegoldó készsége, humorérzéke és udvariassága* alapján. Ezt követően arra kértük, hogy jellemezze, milyennek képzei el *iskolai végzettsége*,

---

<sup>6</sup> Ezt a hangfelvétel eredetijét a Youtube.com internetes felületről töltöttem le, a háttérzaj miatt azonban kisebb módosításokat téve a szövegen újramondattam azt két másik egyetemistával.

*életkora, civil foglalkozása, beosztása* majd *külső megjelenése* alapján. A következő kérdés arra vonatkozott, hogy ugyanígy kezelné-e a problémát az adatközlő, majd arra kérjük, hogy sorolja fel azokat a kifejezéseket, melyeket sértőnek talált.

Az ötödik részhez szintén egy hangfelvétel<sup>7</sup> társult, itt egy hírfelolvasó kifakadását hallhatjuk. (Átiratához l. **8.3.**) Ugyanúgy hatos skálán vártuk az adatközlő értékelését a beszélő *magabiztossága, intelligenciája, rokonszenvedése, problémamegoldó készsége, munkavégzése és engedelmissége* alapján. Ezután arra kértük, sorolja fel a nem helytálló megnyilvánulásokat, és indokolja, miért gondolja róluk ezt. Az utolsó két kérdés arra vonatkozott, hogy vajon miért viselkedett így a megszólaló, és hogy elfogadhatónak tartja-e ezt a kérdőív kitöltője.

A harmadik, a negyedik és az ötödik rész megalkotását a korábbi szociolingvisztikai kutatásokban alkalmazott **ügynökmódszer** ihlette. Ennek a technikának a lényege, hogy az adatközlőket arra kérjük, hogy értékeljék a hallott személyek tulajdonságait. Ezek a személyek, vagyis az ügynökök legtöbbször valamilyen hangfelvétel formájában mutatkoznak meg, és/vagy különböző nyelvváltozatokat használnak. Obiols (2002) szerint a módszer a nyelvi attitűdök és sztereotípiák vizsgálatára alkalmas, hátulütője azonban, hogy a felvételek előirányozhatják az előítéleteket, valamint kétséges, hogy a válaszok valóban azokat a nyelvi ideológiákat jelenítik meg, melyek jellemzik az adatközlőt. (Az ügynökmódszer részletesebb ismertetéséhez l. Sándor – Langmann – Pléh 1998, Campbell-Kibler 2006, felhasználásához és kritikájához pedig Obiols 2002.) A korábban említett módszertani buktatók kiküszöbölése végett építettük bele a vizsgálatba az interjút, melyről a következő fejezet értekezik.

A kérdőív nyomtatott változata öt A4-es oldalt foglal el. A zárt, félig zárt és nyílt kérdések aránya a tesztben 48:1:16. A kérdőív egyik változatának részlete megtekinthető a mellékletekben (**8.1.**).

### 3.3. Interjú

Módszerem második eleme, lényegi része egy **irányított interjú** volt, azaz olyan beszélgetés, melynek a középpontjában a nyelvi attitűdök, illetve esetünkben a nyelvi ideológiák explicit és implicit megléte áll, tehát főként metanyelvi kérdések alkották az interjút. Emellett Campbell-Kibler (2006) és Szabó Tamás Péter (2012) metodikájához hasonlóan mi is többszereplős interjút hajtottunk végre. Ennek célja az volt, hogy esetleges

---

<sup>7</sup> A hangfelvételt innen töltöttem le: <https://www.youtube.com/watch?v=0scNUXf0RpE> (A letöltés dátuma: 2013. 12. 02 12:51)

vitás kérdésekben az adatközlők egymás véleménynyilvánításaira reflektálni is tudjanak. Az interjú folyamán állandó vissza-visszaütalás történt a kérdőívek eredményeire az interjúvezető részéről, emellett bizonyos esetekben a hanganyagok újrátjátszása is megtörtént annak érdekében, hogy az adatközlők kiegészíthessék, megindokolhassák egyes válaszaikat, ezzel megvalósítva a különböző ideológia- és identitáskonstrukciók explikálását. Az interjúk félstrukturáltak voltak, a főbb kérdések vázlata a mellékletekben megtalálható. (8.4.)

## 4. Eredmények

Jelen fejezet célja, hogy bemutassa a kutatás eredményeit. A különböző megjelenő nyelvi ideológiákat tematikus blokkokba rendeztem. Ennek alapján szó lesz a nyelv romlásának egyfajta gondolatáról (4.1.), a standard nyelvideológia különböző komponenseiről (4.2.), a műveltség és obszcenitás ideologikus összefonódásáról (4.3.), illetve a magyar nyelv egyediségét megfogalmazó ideológiákról (4.4.) Természetesen a különböző alfejezetek összefüggésben is állnak egymással, nem határolódnak el egymástól a témák élesen, csupán könnyebbé teszik a megértést.

### 4.1. A nyelvromlás ideológiája

Ahogy Kiss Jenő (2011) tanulmányában rámutat, a nyelvi tevékenységet folytatók kollektív tudatában jelen van a nyelvromlás eszménye, amely a nyelv olyan változásait jelenti, amelyeket a laikusok veszélyesnek találnak a nyelv tekintetében. Ennek egyik eleme lehet a szlengesedés és az írott beszélnyelviségen túl a „a közbeszéd durvulása, a vulgáris, sőt alpári kifejezések nyilvános használata”. (Kiss 2011: 10) Persze ez nem a nyelv romlása nyelvtudományi értelemben, hanem a nyelvközösség bizonyos tagjai számára zavaró nyelvhasználat. A romlás fogalma azt feltételezi, illetőleg azt az ideológiát implikálja, miszerint a múltban létezett a magyar nyelvnek, a nyelvi tevékenységnek egy jobb változata, amely esztétikailag értékesebb volt, s funkcióját is megfelelőbben látta el. Habár a *nyelvromlás* szó így nem is explikálódott az interjúkban, az obszcenitások témaköre kapcsán is előkerült az a gondolat, miszerint a magyar nyelvben negatív folyamatok zajlanak, zajlottak le.

(1)<sup>8</sup>

- 42 1A<sup>9</sup> *Há:t (.) nem tudom, (.) régebben talán még nem is káromkodtak annyit, mint mostanában.*
- 43 1B *Nem, (.) régebben ez [ti. a „fűzfán fűtyülő rézangyalát”] volt a káromkodás.*
- 44 1C *Igen.*
- 45 1A *Hát ez az. Ahhoz képest, amik most vannak, azok nem is (..) az már nem is beszéd (.) [vagy*
- 46 1C *Régen] elnyújtották, hosszan mondtak finom szavakat, (.) most meg tömören kimondják a lényegét.*
- 47 1B *Most már nem olyan burkolt.*
- 48 1C *Így van.*

Az (1) részlet első adatközlője azt a vélekedést fogalmazza meg, hogy korábban, vagyis a korábbi generációk nyelvhasználói kevesebb obszcenitást alkalmaztak, mint a maiak. Ez az ideológia egyből dekonstruálódik a diskurzusban azzal, hogy a második interjúalany megközelítésében mást jelenthetett a káromkodás a korábbiaknak. Ezt az első elfogadja, s továbbépíti azzal, hogy a ma használt kifejezéseket „*már nem is beszéd*”-ként nevezi meg. A diskurzus ideológiáján részben módosít a harmadik adatközlő, aki szerint az obszcenitás növekedése mint a lényeg tömör kimondása egyértelműen negatív változásként fogalmazódik meg.

A (2) ugyanazon interjú későbbi részlete, ahol a párbeszéd visszatért ugyanehhez a gondolatmenethez.

(2)

- 57 1A *Én azt veszem észre, (.) hogy ez a társadalom folyamatosan változik. Én se vagyok valami hihetetlenül öreg, de mégis más idők voltak amikor én gyerek voltam. És a mostani gyerekek között (...) elmegyek egy játszótér mellett és a nyolc tíz évesek is kurvaanyáznak, (..) mi meg tizenhárom évesen kezdtük el megtudni, hogy mi egyáltalán az a szó.*
- 58 1B *Persze.*
- 59 IV [TÖRLÉS?]
- 60 1C *Igen. Ugyanez. Szóval így (...) nagyon kezd lemenni, de minden téren (.) a gy a kisgyerekek is nagyon akarnak hasonlítani a fe a nagyobbakra, (..) a nagyobbak*

<sup>8</sup> Saját lejegyzési rendszeremet Boronkai Dóra (2009) javaslatai alapján alakítottam ki. Az idézett interjúrészletek első oszlopában a félkövér betűvel szedett számok az aktuális interjú fordulójának számát jelölik, melyben elhangzott a megnyilatkozás. A második oszlopban a megnyilatkozó található: a szám az interjúban a számát jelöli, míg a betű az interjúalany betűjele adott interjúban. A kurzivált rész a konkrét nyelvi adat. (.) jellel jelölődik a szünet, mértéke a pontok száma mutatja: így lehet (.), (..) vagy (...). A kettőspont az elnyújtott fonémákat jeleníti meg. A szögletes zárójel jelöli, ha egyszerre beszélnek az interjúalanyok. Az elkülönülő szintaktikai egységeket ponttal, illetve vesszővel választottam el a könnyebb olvashatóság érdekében.

<sup>9</sup> 1: elektrotechnikai és fotográfusi OKJ-s osztály; 1A: 19 éves férfi, 1B: 20 éves férfi, 1C: 18 éves férfi

*meg nem veszik észre, hogy milyen hatással vannak a kisebbekre. Szóval (..) hogy mondjam, (..) még rám is rám szólnak néha a szüleim, ha gyerekek között vagyunk kisebb gyerekek között, hogy ne beszéljünk csúnyán, (..) figyeljünk oda. Viszont ezzel a tizenhárom évesek nem fognak [foglalkozni].*

- 61 1B *Közbevá]ghatok?*
- 62 1C *És a nyolc meg kilencévesek is tanulnak.*
- 63 1B *Hát persze. Én csak annyi hogy ő: (..) már nem csak a gyerek meg a mi korosztályunk között van különbség, hanem az egy két év is (..) már különbözik. Tehát ő: (...) vannak olyan szlenghasználat a fiatalok körében, ami káromkodás vagy sértő, amit ő: tegyük fel én jelen pillanatban nem értek, (..) és rákérdezek, hogy ez most igazából mit jelentett. Tehát valamilyen szinten olyan érzés mintha kitalált szavak lennének.*
- 64 1A *Meg az, hogy ezzel próbálnak páran talán többnek meg erősebbnek tünni, hogyha káromkodva beszélnek.*
- 65 1B *Menőnek.*
- 66 1A *Ja.*
- 67 1C *Mer hogy a nagyobbak csinálják, és így nagyobbnak látszódhatnak.*
- 68 1A *Ja.*
- 69 1C *Tudja használni a szót, még hogyha nem is tudja a szó mögöttes tartalmát csak szóval (...)*

Az első interjúalany egy olyan narratívát hoz létre, melyben azt fejti ki, hogy a mai 8-10 évesek olyan kifejezéseket alkalmaznak, melyeket ő olyan idősén még nem is ismert. Ehhez csatlakozik az 1C interjúalany, aki szerint ezt azért teszik a gyerekek, hogy a felnőttekre hasonlítsanak, s nem foglalkoznak azzal, hogy a szüleik rájuk szólnak, hogy alkalmazkodjanak a szabályokhoz. Az 1B adatközlő létrehoz egy olyan ideológiát, mely szerint olyan változások mentek végbe a fiatalabbak szlengjében, illetve olyan káromkodásokat alkalmaznak, amit ő már nem is ért, nem is tudja, mit jelent. Ezt követően pedig explicálódik egy másoknak tulajdonított ideológia, amelyben mindegyik adatközlő konszenzusosan egyetért, az, hogy a megnevezett korcsoport tagjai azért élnek az obszcenitások eszközeivel, mert ezáltal igyekeznek erősebbnek és nagyobbaknak tünni – annak ellenére, hogy szerintük nem is értik, nem is ismerik azon szavak jelentését, mögöttes tartalmát, amelyeket alkalmaznak.

Ennek a dialógusnak érdekessége a nyelvromlás megfogalmazásán túl az, hogy az adatközlők saját magukat egy olyan önmegfigyelői nézőpontban láttatják, melyben a mások nyelvi tevékenysége mindig kevésbé értékes. Fontos kiemelni, hogy a többi gyakorlatközösség interjúiban is megjelent az a narratíva, melyben egy fiatalabb gyereket

hallottak olyan obszcénül beszélni, ahogyan ők nem kommunikáltak abban a korban. Erre ad példát a (3) és a (4) részlet.

(3)

- 398 3C<sup>10</sup> *Nekem az a kép ugrik be, amikor megyek haza a: blaha lujza téren a: lakásomba, (.) és a kis kétéves hároméves kislány így nem tud mást ordibálni utánam, mint hogy baszd meg a kurva anyád, adjál pénzt. És ez szerintem alaptól neveltetés, mert szerencsétlen ezt hallja otthon. Akkor mi mást mondjon? Szóval igen, szerintem vannak olyan társadalmi csoportok, akik teljesen máshogy értékelik mint mi.*
- 399 IV *És ha ezt máshogy fogalmazta volna meg, akkor adtál volna neki pénzt?*
- 400 3C *Nem. Nem de (...) megbotrántkoztam rajta nagyon, hogy egy két-három éves kislány ő: ilyet ordít utánam egy cigány kislány. Tehát ilyet egy fehér kislány nem nem.*
- 401 3A *Roma.*
- 402 3D *Na hát akkor már meg is érkeztünk a rasszizmushoz. [nevetnek]*

A (3)-ban egy olyan narratívába ágyazza az obszcenitást az adatközlő, ahol egy két-három éves lányka kiabált rá a „baszd meg” és a „kurva anyád” kifejezésekkel élve. Az interjúalany ideológiája szerint azért történt ez, mert a megnevezett nyelvhasználó az elsődleges szocializációs környezetében ezt tanulhatta meg. Az interjúvezető kérdését követően az az ideológia is explicitté válik, miszerint ez a cigány származású gyermekekre jellemző, a „fehér” gyermekekre pedig nem.

(4)

- 31 2B<sup>11</sup> *Azért is én legalábbis nem szeretek nagyon nyilvánosan így izé i bazmeg a folyosón, mert ő: megítélnék azáltal mer szerintem tökre nem kulturált. Tehát az egy olyan őm főleg így most jó hát hülyén hangzik ennyi idősen, hogy a fiatal kiscsajok itt tényleg így mindenféle (.) [halkan kurvaanyád] (.) az ilyeneket kurjongatnak csak úgy lazán, és és szerintem az nem tudom (..) nem (.) nem kell. És me tehát megítél szerintem, (.) buta az az ember, aki tényleg ennyire ő: nagyon sokat káromkodik, és így a folyosón ezt ordibálja, meg így beszél a másikkal folyamatosan, és ő: én például a kurvaanyázást, azt nagyon arra nagyon allergiás vagyok, és nagyon néha így kicsúszik egy ilyen anyád de egyébként nem. Tehát mer hiába nem úgy gondolja az ember, ne (.) az anyukákat hagyjuk ki ebből. Tehát [nevet] nem tehetek róla, hogy az a gyerek hülye.*

<sup>10</sup> 3: jogászhallgató csoport; 3A: 21 éves férfi, 3B: 22 éves férfi, 3C: 21 éves nő, 3D: 21 éves férfi

<sup>11</sup> 2: ápolói OKJ-s osztály; 2A: 20 éves nő, 2B: 21 éves nő, 2C: 21 éves nő

A (4)-ben az előző részlettel ellentétben nem a neveltetéshez és származáshoz köti az obszcén nyelvhasználat meglétét, hanem az eleve adott mentális képességekhez: „*buta az az ember aki tényleg ennyire ő: nagyon sokat káromkodik*”. Ebben az interjúban is jelen van mögöttesen egy olyan ideológia, miszerint az adatközlő jelenének nyelvhasználata kevésbé lenne értékes, mint a múlté, amikor ő volt olyan idős, mint a megnevezettek.

(5)

- 162 1C *Régebben ugye még nem kezdődtek el, (...) ugye voltak ezek a rézfán fütyülő rézangyalát meg hasonlók, aztán elkezdett jönni ez a kurvaanyázós időszak (.) akkor az újnak számított ebből lett egy divatszerűség.*
- 163 1A *Ez majd benn lesz a történetbe, hogy lett egy kurvaanyázós korszak. [nevetnek]*
- 164 1C *Így van. [nevet] Ami megmaradt (..) az 1980-as évek környékén talán (..) bejött ez. És (..) ugye manapság mindenki használja.*
- 165 IV *Miért jött be?*
- 166 1C *Hát (..) úgy ahogy bejött a divat. Sokak nem követik a divatot, de viszont ők is hordanak ruhát. És sokszor nem is tud már másmilyen ruhát venni, csak az elmúlt időszak divatából kihasználódott ruhákat. Így valamennyire ragad rá (..) felvesz mind divatból (..) egyéniségéhez építi és így elkezdi használni ilyen szavakat is.*

Az (5) ugyanabban az interjúban hangzott el, mint az (1) és a (2). Itt újra megfogalmazódik az obszcenitások megkülönböztetése. Az 1C interjúalany egy anticipációs megakadás-jelenséggel<sup>12</sup> a magyar nyelvű közösség korábbi tagjai által használt káromkodásokat „*rézfán fütyülő rézangyalát*” típusúnak nevezi, míg megkonstruál egy olyan narratívát is, melyben az 1980-as évektől datálja a „*kurvaanyázós időszak*”-ot. A 164-es fordulóban két ideológiát is létrehoz: egyfelől, hogy mindenki él obszcenitással, másfelől hogy ez a jelenség a magyar nyelvbe „*bejött*”, korábban nem volt része. Az 1A adatközlő a 163. fordulóban megfogalmazott ironikus megjegyzése magában foglalja az ideológiával való azonosulást is. Ezt követően egy olyan gondolatot is explicitál, melyben az obszcén stílusválasztásokat a divathoz hasonlítja. Létrejön egy olyan ideológia, amely egyfajta legitimációt ad a megnyilatkozó nyelvi tevékenységének. A divattal (a szó itt ’öltözködési divat’ értelemben jelenik meg) mindenki azonosul az adatközlő szerint, mert az üzletek kínálata miatt nem tud másképp tenni – és az „*ilyen szavak*”, obszcenitások használata is olyan, mint a ruhák viselete, ami szükségszerű. Az obszcenitások divatként való értelmezése a 166. fordulóban azonban már nem feltétlenül a nyelv romlását megjelenítő ideológia, hiszen a

<sup>12</sup> Az anticipációs megakadás-jelenség pszicholingvisztikai fogalom, mely olyan beszédproduktív hibát jelöl, amely során valamely nyelvi elem korábban jelenik meg a beszédben. (Vö. Gósy 2005: 73–80.)

különböző divatjelenségek sosem állandóak és nem valamilyen múltban lévő tökéletes állapot elromlott változatai.

## **4.2. A standard nyelvi ideológia**

A korábban fejtegetett nyelvromlás-gondolat feltételez egy ideális állapottól való eltérést; a nyelvromlás fiktív történeti megközelítésmódjához képest a jelenben is lehet értelmezni az eltéréseket a standard ideájához képest. Erre vonatkozik a szakirodalomban elfogadott tétel, miszerint a magyar nyelvi kultúra sztenderdközpontú. (Vö. Gal 2006, Laihonen 2009, de ugyanezt mondja az európai nyelvek többségéről Milroy 2001 is.) E elképzelés nyelvről való gondolkodásunkba beágyazottság a platonizmus (vö. Lanstyák 2011: 36), avagy a nyelv népi szemlélete (vö. Domonkosi 2007: 141–142, Preston–Robinson 2005: 147–149) motiválja, miszerint létezik a nyelvnek egy ideális formája. Ebből az elképzelésből fakad a nyelvhelyesség fogalmának létjogosultsága, illetve annak diskurzustól és kontextustól független kizárólagossága. A standardizáció mint folyamat célja ugyanis az egységessé tétel. Az egységesítés törekvése, ahogy azt James Milroy (2001) is fejtegeti, a történeti horizontban elsősorban nem nyelvi síkon érvényesült, mivel az ipari forradalom a hatékonyabb termelés miatt szükségessé tette a súly- és mértékrendszer, illetve a különböző termékek standardizációját. A nyelv esetében a sztenderd nyelvváltozat lenne a standardizáció végeredménye, s az egyéb nyelvváltozatok eltűnése, de a nyelv nem így működik, a nyelv változása egy be nem fejeződő, dinamikus folyamat.

Bizonyos nyelvváltozatok presztízzsel való felruházása, egyes nyelvi elemek negatív megítélése természetes folyamatnak tekinthető a nyelv- és beszédközösségekben, mindezek a standardizáció folyamata előtt is léteztek. A standard nyelvi ideológiája azonban a nyelvhelyességi szabályok alapját adja, amelyek nyelvi diszkriminációt szülhetnek azzal, hogy a nyelv egy eszményített változatát felsőbbrendűként értékeli. (Laihonen 2009), Az obszcenitások tiltásának legitimációjára is különféle ideológiák szolgálhatnak. A standardizmus több nyelvideológia összességéként értelmezendő, ennek megfelelően a következőkben szó lesz adatközlőim egyközpontú normát konstruáló és dekonstruáló ideológiáiról (4.2.1.), a „*csúnya beszéd*”-ről való vélekedéseikről (4.2.2.) és a szabályokat, tiltásokat megfogalmazó személyek diskurzusbeli pozíciójáról (4.2.3.)

### **4.2.1. A normákhoz való viszony**

A sztenderdközpontúság egyik eleme egy olyan elképzelés, miszerint létezik egy egyközpontú norma, amelynek meg kell felelni. Az általam készített interjúk mindegyikének elején megfogalmazódott egy ilyen elképzelés explicit módon, erre példát láthatunk a (6)-ban is, azonban ez a diskurzusok folyamán implicit módon dekonstruálódott. Az interjúalanyok több lehetőséget is említettek arra vonatkozóan, hogy stílusválasztásaikat milyen tényezők befolyásolják tudatosan, így például mindig megemlítődött, hogy baráti társaságban elfogadott az obszcén nyelvhasználat, illetve az, hogy ilyen közegben nem tudatosan is megfogalmazódnak ezek a kifejezések.

(6)

- 105 IV *És akkor m:ik azok a szituációk, (.) tudnátok-e olyanokat sorolni, ahol ezt úgy érzitek hogy ez elfogadható (.) megengedett?*
- 106 2A *Hát ő: elfogadhatónak igazából nem elfogadható szerintem, mert (...)*
- 107 IV *Semmilyen körülmények között?*
- 108 2A [nevet] *Hát nem az, hogy semmilyen körülmények között, csak nem helyes káromkodni. De például ha belerúgunk az asztalba ajtóba akkor jó, (.) káromkodjon egészségére.*

A (6) részletben például az interjú folyamán már többször explicitté válik egy olyan ideológia, miszerint az obszcenitások nem elfogadhatók, helytelenek. Az interjúvezető kontextussal kapcsolatos visszakérdezésére azonban a 2A adatközlő újraképezi ezt az ideológiát egy tipikus beszédhelyzet felemlegetésével, amikor mégis elfogadhatónak tekinthető az, ha egy beszélő káromkodik. A megnyilatkozó saját nyelvi tevékenységének védelmét megalósító nyelvi ideológiákat láthatunk a (7) részletben is.

(7)

- 100 IV *Jó. (...) Ő és: az megemlítődött, hogy ti elfogadhatónak tartjátok baráti társaságban az ilyen trágár megnyilvánulásokat. Használjátok is?*
- 101 3A *Hát persze.*
- 102 3B *Hát mi az hogy. [1. nevet]*
- 103 3C *Én nem direkt használom.*
- 104 3A [gúnyosan *Ó ta ta ta.*]
- 105 IV *Az mit jelent, hogy nem direkt használod?*
- 106 3D *Én nem direkt használom bazmeg. [nevetnek]*
- 107 3B *Én sem senki sem direkt használja, ó hogy na én most ebbe a mondatban mindenképpen beleszúrom, hogy legalább egy bazmeget.*

- 108 3C *Jó de én szeretnék rá figyelni, hogy ne beszéljek csúnyán, mert én úgy gondolom, hogy az én számból egyáltalán nem hangzik jól, hogyha azt mondom hogy bazmeg.*
- 109 3D *Pedig elég sokszor mondod.*
- 110 3A *Ez az.*
- 111 3C *Nem igaz. Én próbálok rá figyelni, hogy keveset beszéljek csúnyán.*
- 112 3B *Most próbálsz vagy nem próbálsz de (...)*
- 113 IV *Tehát a nem direkt alatt azt érted, hogy nem tudatosan?*
- 114 3C *Nem tudatosan.*
- 115 3D *Jó, de ez rutinból jön.*
- 116 3C *Hát igen sajnós.*
- 117 3B *Az lenne a (..) az nem lenne az őszinte, ha tudatosan gyomlálnád ki ezeket, és nem engednéd, hogy így beszéljél. [1. nevet] Az az (.)*
- 118 3C *Nem kellett volna elkezdni csúnyán beszélni, és akkor nem ragadt volna rám.*
- 119 3A *Szerintem azért egy két káromkodással azért feszültséget is le lehet vezetni. Most ez nem feltétlenül rossz dolog.*
- 120 3D *Meg egy két sztori jobb is lesz tőle.*
- 121 3A *Jobb is lesz.*
- 122 3A *Viccesebb.*
- 123 3D *Igen.*
- 124 IV *Azt megkérdezhetem, hogy nálad ez valami erkölcsi gát?*
- 125 3C *Amúgy kicsit igen.*
- 126 3D *Bah.*
- 127 3C *Kicsit igen, mert engem tizenkét évig vagy már lassan igen húsz éve arra neveltek, hogy ne beszéljél csúnyán, ne káromkodjál.*
- 128 3B *Engem is. Apa egyszer nem mondta, (.) fiam, bazmegoljál nyugodtan itt az étkezőasztalnál. [1. és 4. nevet]*
- 129 3C *Jó, de te teljesen ateista vagy, én pedig azért eléggé keresztény vagyok.\_*

Az (7) interjúrészletben egy jogászhallgató-lány azt mondja, hogy ő nem direkt alkalmaz trágár megnyilvánulásokat, vagyis nem tudatosan, igyekszik ennek elkerülésére odafigyelni. Ugyanez az adatközlő a 118. fordulóban létrehoz egy olyan ideológiát, miszerint ennek elkerülésére az lett volna megoldás, ha soha nem kezdett volna el káromkodni. A többiek pedig saját nyelvi viselkedésüket védendő arról kezdenek beszélni, hogy az obszcenitás nem feltétlenül negatív cselekvés, hiszen feszültséget lehet vele levezetni, illetve történetmeséléskor színesíti az elbeszélést. A 3C adatközlő ezt követően azt említi, hogy mindig is arra nevelték, hogy ne beszéljen csúnyán. A 3C adatközlő neveltetés és nyelvhasználat összefüggését megfogalmazó ideológiáját 3B 128-as fordulóban tett megnyilatkozása dekonstruálni próbálja, de 3C saját nyelvi ideológiája szerint ez azért erkölcsi kérdés, mert ő vallásos, míg a többi adatközlő ateista. Ennek megfelelően később

említi is, hogy akárhányszor elmegy gyónni, mindig megbánja azt is, hogy csúnyán beszél. Ezen a ponton érdemes megjegyezni, ami egyébként az összes interjúalanyról elmondható, hogy rendelkezik az adatközlő egy központi normával, de a gyakorlata és nyelvi értékrendje nem összeegyeztethető.

Érdemes a normákhoz való viszony témájának kapcsán a kérdőíves válaszokra is kitérni. Az második hanganyaghoz (amelyben egy hírbeolvasót hallhattak az adatközlők) feltett kérdések közül az „*Elfogadhatónak tartja a viselkedését?*”-re (V. rész, 4. kérdés) az értékelhető válaszok 73,34%-a nemleges volt, ennek ellenére mikor az interjúk során újra meghallgatták a hanganyagokat az interjúalanyok, már ennek ellentétes válaszok érkeztek. Erre példa a (8).

(8)

- 228 1C *Ebben nem. Ő elront valamit a munkájában. Ha most közülünk valaki elmegy dolgozni, és azt mondja, hogy [asztalra csap] bazmeg, ezt elbasztam, és nekiáll még egyszer akkor ez van, (..) most ő a saját munkáját jellemezte ezekkel a szavakkal, (.) kifejezte magát, hogy szar napja van, elege van, meg az anyja is szül, [nevetnek] vagy nem tudom. [2. nevet]*
- 229 1B *Hibázni emberi dolog.*
- 230 1C *Így van. Most senkinek nem (..) bántott ezzel. Saját magából kiadta a dühét.*
- 231 IV *Jó. Tehát akkor úgy értelmezhetjük ezt, mint az agressziónak a kiélését.*
- 232 1C *Így van. Ahelyett hogy széttörné az asztalt, vagy összetépné maga előtt a papírt.*
- 233 IV *Akkor ez lényegében egy pozitív dologként csapódik le?*
- 234 1B *Há::t (..) végülis igen.*
- 235 1C *Belső szemmel nézve igen.*
- 236 1B *Valamilyen szinten igen.*

Ahogy a (8) is mutatja, az interjúk során eltérő válaszok érkeztek, mint a kérdőívekben. Hasonló narratíva a többi interjúban is előkerült, ahol azt, hogy a megnyilatkozást mégis elfogadhatónak ítélik meg, valamilyen tipikus szituációkkal magyarázzák, ideologizálják meg helyénvalóságát, így például, hogy dühös volt a beszélő, vagy hogy senkit sem bántott meg. (A kérdőíves válaszok között egyébként olyan kifejtés is található, mely szerint mások munkáját becsmérelte, így sértő volt a beszélő.) A (8) adatközlői végül konszenzusra jutnak abban, hogy a hírbeolvasó viselkedése pozitív gyakorlatként is értelmezhető. Még ettől is árulkodóbb adat, hogy a másik, sporteseményen lezajlott vitát megjelenítő hanganyag kapcsán feltett „*Ugyanúgy próbálná meg kezelni a problémát, ahogy a második megszólaló tette?*” kérdésre 93,94%-ban nemleges válasz

érkezett, holott az interjúkban az ezen a hangfelvételeken megnyilatkozó személyek nyelvi tevékenységével is azonosulni tudtak az adatközlők.

#### 4.2.2. Szép és csúnya, helyes és helytelen

A standard nyelvideológia másik eleme egy helyes–helytelen dichotómia, amit e témakörünk esetében érdekesebb csúnya és szép oppozíciójaként említeni. Ennek meglétét már egyáltalán az obszcenitás köznapi „*csúnya beszéd*”-ként való megnevezése is alátámasztja.

(9)

- 20 1B *Persze ebbe is vannak kategóriák hogy a lányokba, (..) hogy van aki pont olyan hogy úgy beszél. És neki nem tűröm el, hogy velem úgy beszéljen, tegyük fel egy fiatalabb vagy egy idősebb is, hogy (..) hát nem akarok csúnya szavakat használni (...)*
- 21 IV *Nyugodtan.*
- 22 1B *[sóhajt] Mint egy darab szarral igazából. Tehát ő:: mer én már sajnos megélem mindennapjaimban azt, hogy egy idősebb negyven vagy ötven évvel idősebb nő úgy beszél velem, mint aki most tolt ki a seggéből.*

A fenti interjúrészletben is azt láthatjuk, hogy az interjú elején nem kíván az adatközlő obszcén kifejezéseket használni, másképp megfogalmazni mégsem tudja, így az interjúvezető kérésére mégis kimondja a „szar” és a „segg” szavakat, amiket az interjú későbbi pontján egyaránt csúnya szóként aposztrofál. Az adatközlőnek nyilvánvalóan van egy implicit nyelvi ideológiája, miszerint ezeket a szavakat bizonyos közegekben nem szabad alkalmazni, valószínűleg a nyelvészeti interjút is egy ilyen szituációnak értékelte, s csak az interjúvezető megerősítése teszi azt lehetővé, hogy ennek az ideológiának ellentmondva, illetve a kontextust újraértékelve mégis elhangozzanak a kifejezések.

(10)

- 138 1B *Ne haragudj, hogy a szavadba vágok (.) pont ez az, hogy idősebb korosztályba is vissza kell magadat fogni, még ha ideges vagy. akkor is. Főleg úgy. hogy tegyük fel a főnöködnél (.) a főnököd, (.) hogy fejezzem ki magam szépen? Fel (..) felbassza az agyadat.*

Idetartozik a dolgozatom címét adó részlet<sup>13</sup> is, ahol a (9)-ben idézett interjúalany ugyanúgy nem akar obszcenitással élni, azaz egy olyan implicit ideológiát láthatunk, miszerint a csúnya beszéd helytelen, míg ami nem csúnya, az szép vagy helyes. E gondolat alapján a helyesség és a csúnyság mértéke kizárólagos, tehát egy nyelvi elem lehet helyes vagy helytelen, szép vagy csúnya, mindez nem köthető kontextushoz vagy diskurzusvilághoz. A (6)-ban is ugyanez az ideológia dekonstruálódott, ahogy itt is ez történik a „felbassza” kifejezés kimondásával.

(11)

**90** 3D *Ne, hát most a (.) ez objektív, vagy szubjektív módon, mer objektív, akkor a bazmeg is csúnya.*

A 90-es forduló egy korábbi diskurzusban felmerülő gondolatra adott reflexió, amikor is megfogalmazódott az obszcenitások megítélésének szituációtól való függősége. Ez a megnyilatkozás azonban egy olyan ideológiát hoz létre, mintha meg lehetne mondani, hogy objektív módon mi a csúnya. Ez az ideológia valószínűleg egy tanult viselkedésforma lehet, azonban rendkívül jól bemutatja, hogy azért konstruálódik meg, hogy legitimálja bizonyos nyelvi elemek megítélését. S idekapcsolódva a „csúnya szó” kifejezés is azért ideológiai töltetű, mert a szépség antonímájával megalapozza azok tiltásának létjogosultságát, elég a „*Ne beszélj csúnyán!*” jellegű szülői vagy tanítói utasításokra gondolni.

#### 4.2.3. A tiltást megfogalmazó személyek

Egy sztenderdközpontú nyelvi kultúrának az is jellemzője, hogy a közösség egyes tagjait olyan személynek tekintik, akik legitim módon értékelhetik, minősíthetik a többi közösségi tag nyelvhasználatát és stílusválasztásait.<sup>14</sup> Ezek a személyek általában valamelyik nyelvi szocializációs környezetben megtanult szabályok, tiltások újra- és úrafogalmazását hajtják végre. Egy ilyen szerepben pozicionálja magát a (12) részlet interjúalánya, a 2C adatközlő is.

---

<sup>13</sup> Az interjúrészlet alapján a dolgozatom címe a következő is lehetne: „*Hogy fejezzem ki magam szépen? Felbassza az agyadat.*” Hogy végül miért nem e cím mellett döntöttem, azt az én nyelvi ideológiám magyarázza meg, miszerint nem lenne megfelelő egy obszcén kifejezés alkalmazása egy tudományos igényű dolgozat címében.

<sup>14</sup> Lanstyák István (2011: 49) ezt az ideológiát általánosan nyelvi expertizmusnak nevezi, ám ezt a szerepkört leszűkíti a hivatásos nyelvészekre és nyelveművelők körére.

(12)

- 128** 2C *De ha túlzásba esnek például, akkor rászólunk, (.) vagy én rá szoktam szólni, hogy te már megint hogy beszélsz? [2. nevet] A jó isten áldjon meg. De: de úgy úgy (.) van még az a az a káromkodási szint, ami még úgy belefér e(.) egy egy kapcsolatba, legyen az baráti vagy szerelmi vagy bármi. (.) De: úgy van az a az a szint, amikor már azt mondja az ember hogy, nem, (.) elég volt. Meg hogy akkor vegyél vissza apukám, mer pofánváglak.*

Saját narratívájában a 2C adatközlő egy olyan személy, aki nem csak, hogy megengedheti magának, hogy másokra rászóljon szóhasználatuk miatt, hanem aki a verbális agresszió túl testi megtorlással is fenyegetheti őket. Ugyanabban az interjúban hangzott el a (13) is:

(13)

- 109** IV *De ki dönti el azt, hogy helyes [ti. káromkodni]?*  
**110** 2B *Én.*  
**111** 2A *Ö:::m ja.*  
**112** 2B *Me:rt tehát ő hogy (...)*  
**113** 2C *A helyzet inkább, meg hogy hol vagyunk.*  
**114** 2A *Szituáció, (..) meg igen, hogy hol vagyunk.*

A 2B interjúalany mondja itt magáról, hogy ő hivatott eldönteni azt, hogy mi a helyes nyelvi tevékenység és mi nem, azonban a többiek ezt az ideológiát először 2C, majd őnmaga is dekonstruálja azzal, hogy inkább kontextusfüggővé teszik ennek megítélését.

Ugyanerre a problematikára mutat rá az a kérdés is, amit az egyik adatközlő fogalmazott meg felém az interjú után: „És te amúgy tényleg nem szoktál soha káromkodni?” Ezzel a kérdéssel implikálódott azaz ideológia, miszerint én, az a személy, akiről csak annyit tudnak, hogy érdeklődik a nyelvészet iránt, és hogy tanári szakot végez, bizonyára egy olyan helyes nyelvváltozatot birtokolok, amit ők nem.

### 4.3. Műveltség és obszcenitás

Az előző alfejezetben tárgyalt diskurzusbeli szerep legitim volta egy másik beszélő negatív megítélését teszi lehetővé. A három gyakorlatközösség adatközlői egyaránt kötötték valamilyen indexikális jelentéshez az obszcenitásokat a metanyelvi diskurzusokban. A két

vidéki csoport interjúalanyai olyan nyelvi ideológiákat is explikáltak, miszerint az obszcenitás elkerülése műveltség és kulturáltság függvénye lenne

(14)

- 164** 2A *Szerintem ez megint a műveltségtől függ, mert hogy most egy művelt emberrel beszélek, akkor akármennyire mérges, akármennyire indulatos, vele azért szót lehet érteni. De ha most nem annyira művelt, vegyünk egy kisebbségi embert, akkor akkor hiába [beszél*
- 165** IV *Milyen] kisebbségit? Sváb? Vagy(..)*
- 166** 2A *Cigányokra gondolok. És ő: mit akartam mondani? Ja, és ha vele van valami összetűzésem, akkor nem biztos, hogy ő megérti a szép szót, hogy ő ha szépen szólok hozzá. Szóval itt megint a műveltségről is szó van.*

A (14) részletet megelőzően a kérdőív-nél használt egyik hanganyagról folyt a diskurzus. Ebben a beszélgetésben is megjelenik a „szépen” szólás, beszélés, de a műveltség nem csak a szép szavak használatával kapcsolódik össze, hanem a többségi társadalommal is. A részlet érdekessége azon túl, hogy az adatközlő sztereotip módon a műveletlenséget és az obszcenitást összeköti, harmadik komponensként egy etnikai kisebbséget is említ, amit az interjúvezető visszakérdezésére konkretizál is. Így létrehoz a 2A interjúalany egy olyan ideológiát, ahol az obszcenitás tipikusan a műveletlenség kifejeződése, s ebből fakadóan tipikusan a cigányság jellemzője is. Korábban, a (3)-as részletben is volt hasonló megnyilatkozás, ahol a 3C adatközlő fogalmazott meg egy olyan gondolatot, miszerint csak a cigány gyermekekre jellemző az, hogy az utcán hangosan idegenekre kiabálnak obszcén módon.

(15)

- 244** 1A *Hát az etnikum, (...) valamelyik etnikumnál már megszoktuk, hogy állandóan káromkodnak (.) hangosan beszélnek, nincsenek tisztelettel másokra, fel se vesszük már szinte. Mert ez az ő intelligenciájukat jellemzi, nem kell velük foglalkozni.*

A (15) részletben nem konkretizálódik, hogy melyik etnikumról beszél az interjúalany, habár a mai magyarban az etnikum szónak van 'cigány' jelentése is. A káromkodás és a hangosan beszélés ebben a diskurzusban negatív jellemzőiként tipizálódnak az említett etnikai csoportnak, s itt az intelligencia fogalma említődik meg ezeknek a jellemzőknek az eredőjeként.

(16)

- 69** 2B *Meg ő azoknál a cé típusú állampolgároknál, az azt figyeltem meg, hogy tehát hogy ha indulatos vagy mérges vagy akármi van vagy, ha ő érvényesíteni akarja az akaratát, (.) akkor hát röviden kígyót-békát rászór a akár a családtagjára, akárkire, és ezt nyilvánosan gátlástalanul megteszi. Tehát itt van különbség, hogy lehet, hogy mondjuk a ő a magyar ember is elhordja mindennek a feleségét otthon, mondjuk a zárt ajtók között, de nem csinál u jelenetet vagy utcán ő jelenetet az utcán.*

A (16) részletben szintén valamelyik magyarországi kisebbség tagjairól beszél a 2B adatközlő eufemisztikusan „cé típusú állampolgár”-nak nevezve őket. Ideológiája azt az ellentétet fogalmazza meg, miszerint a magyar (azaz ’Magyarországon a többségi társadalomba tartozó’) emberek (itt ’férfiak’) nem élnek obszcenitásokkal nyilvánosan, míg az említett etnikai csoport tagjai viszont igen.

A (17) részletben ismételtlen egy olyan ideológiával találkozhatunk, amely legitimálni kívánja az adatközlő káromkodási szokásait:

(17)

- 157** 1B *Nekem csak annyi hozzáfűznivalóm van ehhez még, hogy szerintem ő:: sokkal tiszteletreméltóbb az (.) az olyan ember, (.) aki nagyobb szókinccsel rendelkezik és olyan (...) úgy használja a szavakat, és úgy beszél, hogy nem használ szitkozódást, és el tudja intézni úgy a problémáit, hogy nem kell ő:: tehát ő nem káromkodik. Nincs rá szüksége. Egy ilyen emberre sokkal jobban fel lehet nézni, mint ez egy olyan emberre, (.) vagy az a menő, (.) az én szememben persze.*
- 158** IV *Öt perce kábé említettétek, hogy van olyan szituáció, amikor ő észre se veszitek, hogy káromkodtok.*
- 159** 1B *Persze.*
- 160** IV *Akkor ilyen esetben rád nem lehet felnézni?*
- 161** 1B *Nem az. Tehát ő: én magamra tudom, hogy én káromkodok. Én ezzel tisztába is vagyok, és én nem is mondom azt, hogy nekem nagy szókinccsem van. Hát pont ez az, hogyha én egy olyan emberrel beszélgetek, (.) aki olyan szavakat használ, amiket én nem ismerek, vagy ő: tegyük fel, úgy beszélgetek vele, hogy csodálkozok azon, hogy ilyen szókinccsel lehet rendelkezni, és ő: nagyon jól beépíti a hétköznapi nyelvbe, az számomra tiszteletreméltó.*

A 157-es fordulóban az adatközlő a tiszteletreméltóság fogalmával köti össze a szitkozódások mellőzését és a nagy szókinccset. Az interjúvezető ezután visszautal egy korábbi megnyilatkozásra, ahol az interjúalany arról nyilatkozott, miszerint ő is rendszeresen él obszcén kifejezésekkel sokszor tudatlanul is. Erre való reakcióként jelenik meg a 161.

fordulóban az, hogy ő tudja magáról, hogy ilyen stílusválasztásokat alkalmaz, s emiatt nem is tartja magát nagy szókinszű embernek. A (18) részlet talán még kifejezőbb példája a saját nyelvi tevékenység legitimálására irányuló ideológiateremtésnek.

(18)

122 2C *Baráti társaság[ba.*

123 2B *Igen igen. ]*

124 2C *jönnek elő ezek. Néha otthon is.*

125 IV *És ott nem érezhetik azt, hogy te: emiatt kulturálatlan vagy?*

126 2A *Dehát ők ismernek.*

A korábban említett (pl. 31. fordulóban: „*mer szerintem tökre nem kulturált*”) kulturálatlanság és obszcenitás összefüggését konstruáló ideológiára kérdez vissza a 125. fordulóban az interjúvezető. Erre nem ennek az ideológiának a dekonstruálását hajtják végre az adatközlők, hanem egy újat hoznak létre, amely arra vonatkozik, hogy az ők kulturáltságát vagy kulturálatlanságát nem határozza meg az obszcenitások alkalmazása, ha a diskurzus többi résztvevője ismeri őket. Ezzel saját maguknak is egyfajta magyarázatot adnak az olyan nyelvi viselkedésükre, amelyet egyébként elítélnek.

(19)

68 2A *Hát ő hát ő akik gondolom így ő nagyobb társadalmakban, akik gazdagok vagy vagy műveltebbek, azok szerintem nem beszélnek ilyen csúnyán. Persze biztos náluk is van olyan, amikor így el elszalad a ló, és káromkodnak egy nagyot. De én úgy gondolom, hogy azok ilyen társadalmian magasabb lévő emberek azért finom finomabbak, vagy nem tudom.*

A (19) egy olyan ideológiát jelenít meg, amelyben a gazdag és művelt emberek egyfelől „*finom*”-ként aposztrofálódnak, s ezzel szoros összefüggésbe kerül az, hogy nem beszélnek csúnyán.

A kérdőívekben három rész is tartalmazott attitűdvizsgálatokat. Az első kapcsán (III. rész, 1. kérdés) az obszcenitással élő megnyilatkozóknak a legkisebb értékkel (1,70) a műveltségét, míg legmagasabbal a magabiztosságát (4,15) pontozták az adatközlők. A másodiknál (IV. rész, 1. kérdés) a legalacsonyabb értéket (1,97) az udvariasság, míg a harmadiknál (V. rész, 1. kérdés) az engedelmesség (2,67) érte el.

Rövid összegzésként tehát elmondhatjuk, hogy több megnyilatkozás egyértelműen megfogalmazott egy olyan ideológiát, miszerint egy bizonyos magyarországi etnikai csoport

(több helyen a cigányságra konkretizálva) jellemzője lenne az obszcén nyelvhasználat. Fontos kiemelni, hogy tipikus attitűdként jelent meg az obszcenitásokkal élő emberek műveletlenként, kulturálatlanként, bizonyos esetekben viszont a magabiztosként való megítélése; az obszcenitásokat kerülők pedig a műveltként, gazdagként vagy tiszteletreméltóként jelenítődtek meg a diskurzusokban.

#### 4.4. A magyar nyelv egyedisége

Az interjúk során mindegyik gyakorlatközösségnél megfogalmazódott egy olyan ideológia, miszerint a magyar nyelv értékesebb lenne a többinél az obszcén kifejezések minősége és mennyisége alapján egyaránt.

(20)

**178** 1C *Azért a magyar egy olyan nyelv, (.) ahol nem minden a szó. Sokszor egy szóban sokkal több információt rejt maga a hangsúly és a [hangerő].*

**179** 1B *Meg a] magyar nyelv olyan szép, hogy nekünk van a legtöbb trágár szavunk.*

**180** 1C *Jó (.) hát igen (...)*

**181** 1B *Mi tudjuk a legjobban kifejezni magunkat.*

**182** 1C *Ez biztos.*

A (20) részletben először azt fogalmazza meg az 1B interjúalany, hogy a magyar nyelvközösségnek van a legtöbb trágár szava, s ez az ő narratívájában a magyar nyelv szépségeként értelmeződik. Az 1C adatközlő 178-as fordulóban adott megnyilatkozása miatt explikálódott ez az ideológia, ahol arra utalt, hogy a magyar nyelv más nyelvektől eltérő lenne, mert a hangsúly és a hangerő is információkat hordoz. A 181-es fordulóban a magyar nyelv egyediségére vonatkozó nyelvi ideológia tovább konstruálódik, miszerint mi – azaz a magyar nyelv használói, amelybe inkluzív módon beleértődnek az interjúalanyok és az interjúvezető is – tudjuk a legjobban kifejezni magunkat. Az (20) interjúrészlet azért is fontos, mert rámutat az ideológiaépítés egy sajátosságára, mivel a metanyelvi diskurzus témája az obszcenitások körül forog, az egyediséget, szépséget megfogalmazó ideológia azonban áttevődik az egész nyelvre, és annak használóira, ezzel megadva az obszcén nyelvi tevékenység legitimációját.

(21)

**130** 2A *Ö: én úgy tudom, ez nem biztos, hogy igaz, de: hogy a magyar emberek azok nagyon jól tudnak káromkodni, és ő: [3. nevet] és ő nagyon sok csúnya szavuk*

van, mer például a németeknek talán a hülye, meg a nem tudom, az állat, meg a szar, meg az ilyenek vannak, mint káromkodás szintjén, és hát nekünk magyaroknak meg hát eléggé bő a káromkodásunk.

- 131 2B *De ez ez minden tehát (..) tehát a a magyar nyelv az egy nagyon bő szókincsű a többi nyelvhez képest. És akkor például a németnek a káromkodásnak ott van a sájsze [Scheiße], és akkor az lehet picsába, izé meg minden a szartól elkezdve minden, már bocsánat, de az valami öt-hat féle dolgot ő: foglal magába. Tehát az nem csak a káromkodás szintjén nyilvánul meg hanem ő: ugye a: szinonimákban is például.*

Az (21) részletben hasonlóan történik az ideológiaképzés, mint az (20)-ban. Azt fejtegeti a 2A interjúalany, hogy a magyar nyelvközösség tagjai „jól” tudnak káromkodni, és hogy nagyon sok csúnya szó van a szókincsükben. A „jól” kifejezés valószínűleg itt mennyiségre és választékosságra vonatkozik. Ezt az ideológiát fűzi tovább a másik interjúalany, aki szerint ez nem csak az obszcenitásra vonatkozik – azt fogalmazza meg, hogy a magyar nyelv szókincse terjedelmesebb a világ többi nyelvéhez viszonyítva. Erre példaként a német nyelvet hozza fel; ebben a narratívában a *Scheiße* lexéma több jelentéssel is bír, a magyar nyelv értéke pedig így abban rejlik, hogy azt a jelentésmezőt öt-hat különböző szóval fedi le.

(22)

- 194 3B *Jó meg a magyar nyelvben annyi ilyen rejtelem rejtőzik, hogy ilyen tényleg e e:gy csomó szórakoztató káromkodás lehet, meg van, amivel tényleg színesebbé lehet tenni a beszédet, nem azt mondom, hogy szebbé vagy kulturáltabbá, hanem színesebbé. Nem mint az angol, hogy van a fákk [fuck] és a siten [shit] kívül semmi nincs. Itt aztán tényleg lehet.*
- 195 3D *A magyarban huszonhatféleképpen el lehet küldeni a másikat.*
- 196 3B *Meg annyi lehetőségünk van erre, hogy különféle módon kifejezzük magunkat kevésbé szalonképesen, hogy szinte adja magát. De szinte már ha csak tényleg csak a bazmeget és a kurvát használjuk, és ennek a különféle variációit, az fantáziahiányra utal. [nevetnek] Nem, én nem azt mondom, hogy [jó*
- 197 3A *Tehát] választékosan kell káromkodni. [nevetnek]*
- 198 3B *Én nem azt mondom nem azt mondom, hogy jó, ellenben azt is lehet valahogy úgy megoldani, hogy (.) ez nem feltétlenül von le a beszéd értékéből. Mer ő tényleg üm lehet ezt csürni-csavarni úgy a szót, hogy (.) szórakoztató legyen. Főleg itt a magyarba.*

A (22) interjúrészletben a (21)-hez hasonlóan a magyar nyelv egy másikhoz történő hasonlítása történik meg. A 3B adatközlő a 194-es fordulóban megfogalmaz egy olyan ideológiát, miszerint az angol nyelvben csak a *fuck* és a *shit* szavak hatnak obszcénként, a

magyar káromkodásokat azonban sokkal színesebbé lehet tenni, amelyek még szórakoztatóak is. A 196-os fordulóban ezt a gondolatot azzal fűzi tovább, hogy a magyar anyanyelvűek számára a nem szalonképes nyelvhasználat szinte természetes, elképzelése szerint az obszcenitások a „*bazmeg*” és a „*kurva*” szavakra való korlátozódása a megnyilatkozó fantáziahiányát feltételezik. A 198-as fordulóban ideológiáját újra megerősíti azzal, hogy a korábban elmondottakat kifejezetten a magyar nyelvre tartja igaznak.

Összegezve érdemes elmondani, hogy jelen kutatás gyakorlatközösségeiben a magyar nyelv egyediségének egyik elemeként az obszcenitások mennyiségi és minőségi előrehaladottságát tartják más nyelvekhez képest. A (20) és a (21) interjúrészletek az előbbi, míg az (22) elsősorban utóbbira szolgáltak példaként. Közös vonásnak tűnik, hogy az obszcén megnyilvánulások milyenségéből kiinduló ideológiateremtés sokszor áttevődik a magyar nyelv többi elemének egyediségére vonatkozó gondolatokra is, illetve az is, hogy ezt alátámasztandó a narratívában egy másik, nem anyanyelvi szinten beszélt nyelv jelenik meg.

## 5. Következtetések

A kutatás eredményeinek összefoglalása előtt érdemes a nyelvi ideológiák általános működésére vonatkozó következtetéseket levonni az elemző fejezet alapján.

Az emlegetett interjúrészletek példákat szolgáltattak arra, hogy a nyelvi ideológiák aktuális diskurzusokban konstruálódnak meg, de sokszor az azokban való előrehaladásukkor dekonstruálódnak is – utóbbi jelenségnek legszembevetőbb példái voltak a (6), a (17) és a (18). Lanstyák István 2011-es tanulmánya és főként annak függeléke egy olyan lehetőséget tár elénk, miszerint nyelvi ideológiáink eleve adottak, annyira, hogy azok egzakt módon azonosíthatók és nevesíthetők. (A függelék 87 nyelvi ideológiát definiál!) Kutatásom eredményei ennek annyiban mondanak ellent, hogy szemmel láthatóan az interjúk résztvevői számára a nyelvi ideológiák nem stabilak vagy állandóak, a diskurzív közegben dinamikusan változhatnak. Ez persze nem zárja ki azt, hogy a nyelvi tevékenységet folytató személynek ne lehetnének ideológiái nem nyelvről folytatott párbeszédekben; bizonyos tanult ideológiák (mint ahogy e dolgozat esetében például a „*Ne beszélj csúnyán!*” restriktív szabály is ilyen) igenis jelen lehetnek implicit módon a megnyilatkozó tudatában, a kérdés az, hogy ezek milyen mértékben aktiválódnak.

Azt a felismerést is érdemes kiemelni, hogy bizonyos nyelvi tudásunkba beágyazódott, valamely nyelvi szocializációs környezetünkben megtanult ideológiák dekonstruálása vagy újraértelmezése saját nyelvi gyakorlatunk legitimációját képes megvalósítani. Hiába nyilatkoztak arról az adatközlők, hogy nem szabad, vagy nem illik csúnyán beszélni, ők mégis megteszik ezt. Megteszik, mert az színesebbé teszi a történetmondást, mert levezeti az agressziót vagy csupán azért, mert nem bánt senkit. Michael Silverstein szerint a nyelvi ideológiák „nyelvről alkotott gondolatok halmaza, melyeket annak használói fogalmazznak meg az észlelt nyelvi szerkezetek és nyelvhasználatok racionalizálása és igazolása érdekében.” (Silverstein 1979-et idézi Woolard 1998, saját fordítás) Ennek alapján ezek az újraalkotott ideológiák azért konstruálódtak meg a diskurzusokban, hogy az obszcenitások létjogosultságát indokolják meg.

## 6. Összefoglalás

Dolgozatom eredményeinek rövid összefoglalásaként fontos megemlíteni, hogy a kutatás három, fiatal felnőtteket magába foglaló gyakorlatközösség nyelvi ideológiáinak vizsgálatát tűzte ki célul, illetve azt, hogy mindezt az obszcenitások témakörére fókuszálva valósítsa meg.

A kutatás eredményeinek ismertetését tematikus blokkokba rendezéssel tettem érthetőbbé, követhetőbbé. Elsőként arra mutattam rá, hogy az adatközlők nyelvről való általános gondolkodásában jelen van egy nyelvromlás-gondolat, miszerint a mai magyar nyelvhasználat kevésbé lenne értékes illetve kifinomult, mint egy múltban létező szinkrón metszet. Hasonlóan általános vélekedés volt az interjúalanyok körében az a képzet, miszerint a magyar nyelvközösség az obszcenitások alkalmazását tekintve kiemelkedő lenne a világ többi nyelvközösségéhez képest kvalitatív és kvantitatív szempontok alapján egyaránt.

A dolgozat elemző részében ezen kívül szó esett az adatközlők normákhoz való viszonyulásáról, s úgy tűnik, hogy tanult viselkedésformaként jelen van a káromkodások általános tiltása, ennek ellenére mindig előkerültek a diskurzusokban ezt dekonstruáló ideológiák és narratívák. Idekapcsolódik az is, hogy mi alapján nevezünk valamit „csúnya szó”-nak, s úgy tűnik, hogy ez a kifejezés egyfajta indoklását és egyben legitimációját adja egyes nyelvhasználatra vonatkozó tiltásoknak.

Dolgozatom talán a nyelvvideológia-személetben is újszerűként hat abban a kontextusban, hogy rámutatott annak a lehetőségére, hogy az adatközlők ideológiái

ellentmondásokat is eredményezhetnek. Gondolok itt arra, hogy az obszcenitás a kulturálatlanság, műveletlenség attitűdjét vonhatja magával, az adatközlők magukat mégsem tartják annak, mikor káromkodnak. Ellentmondás emellett az is, hogy az obszcén nyelvhasználatot helytelennek, csúnyának ítélték meg, mégis a magyar nyelv szépségeként, egyediségeként tartják számon a káromkodások széles palettáját.

## 7. Irodalom

- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusbán. *Magyar Nyelvőr* 134: 298–321.
- Batár Levente 2010. *Diskurzusok elemzése nyelvi agresszió szempontjából*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Benkő László 1980. Durva szók a köznyelvben és a szépirodalomban. In: Rácz Endre – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó. 5–13.
- Bodó Csanád 2009. „Hamarabb, mikor kicsike, oláhul, aztán magyarul” (A nyelvi szocializáció mintái moldvai kétnyelvű beszélőközösségekben). In: Borbély Anna – Vančoné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga (szerk.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 295–301.
- Bodó Csanád 2013. Szabó Tamás Péter: „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos.” A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében. *Anyanyelv-pedagógia*. 2013/4. (<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=485> A letöltés dátuma 2014. 10. 30. 12:23)
- Boronkai Dóra 2009. *Bevezetés a társalgáselemzésbe*. Budapest: Ad Librum Kft.
- Campbell-Kybler, Kathryn 2006. *Listener perceptions of sociolinguistic variables: The case of (ING)*. Doktori disszertáció. Stanford: Stanford University. 55–100. ([http://www.ling.ohio-state.edu/~kbck/KCK\\_diss.pdf](http://www.ling.ohio-state.edu/~kbck/KCK_diss.pdf) A letöltés dátuma: 2014. 04. 20. 20:28)
- Crystal, David 1997/2003. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Domonkosi Ágnes 2007. Nyelvi babonák és sztereotípiák: a helyes és a helytelen a népi nyelvészeti szemléletben. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelv művelésről. Segédkönyvek a nyelvészeti tanulmányozásához 71*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 141–153.
- Domonkosi Ágnes 2008. A nyelvi agresszió szerepe a személyközi viszonylatokban. In: Zimányi Árpád (szerk.): *Az agresszió kutatásról interdiszciplináris keretben*. Eger: EKF Líceum Kiadó. 51–58.
- Eckert, Penelope 2009. *Three Waves of Variation Study: The emergence of meaning in the study of variation*. (<http://web.stanford.edu/~eckert/PDF/ThreeWavesofVariation.pdf> A letöltés dátuma: 2014. 10. 30. 11:21)

- ÉKsz.<sup>2</sup> = Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gal, Susan 2002. Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power. In: Keresztes László – Maticsák Sándor (szerk.) 2002. *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen: Debreceni Egyetem. 197–204.
- Gal, Susan 2006. Migration, Minorities and Multilingualism: Language Ideologies in Europe. In: Mal-Molinero, Clare – Stevenson, Patrick (szerk.): *Language Ideologies, Policies and Practices. Language and the Future of Europe*. London: Palgrave Macmillan. 13–27.
- Gósy Mária 2005. Pszicholingvisztika. Osiris Kiadó. Budapest.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2009. Értéktulajdonítások a nyelvi vélekedésekben. In: Borbély Anna – Vančoné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga (szerk.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 76–83.
- Jay, Timothy – Janschewitz, Kristin 2008. Pragmatics of swearing. *Journal of Politeness Research* 4. 267–288.  
([https://www.mcla.edu/Undergraduate/uploads/textWidget/1457.00018/documents/The Pragmatics of Swearing.pdf](https://www.mcla.edu/Undergraduate/uploads/textWidget/1457.00018/documents/The_Pragmatics_of_Swearing.pdf) A letöltés dátuma: 2014. 02. 25. 20:25)
- Kiss Jenő 2011. Nyelvromlás? *Magyar Nyelv*. 107/1. 9–20.
- Laihonen, Petteri 2009. A magyar nyelvi standardhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák a romániai Bánságban. In: Lanstyák István – Menyhárt József – Szabó Mihály Géza (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV*. Dunaszerdahely: Gramma Kiadó. 47–77.
- Laihonen, Petteri 2011. A nyelvideológiák elmélete és használhatósága a magyar nyelvvel kapcsolatos kutatásokban. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 22–29.
- Lanstyák István 2005. A nyelvi tévhitekről – röviden. *Társadalomtudományi Szemle* 4:55–66.
- Lanstyák István 2007a. A nyelvi tévhitekről. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 71*. Budapest: Tinta Könyvkiadó 154–173.
- Lanstyák István 2007b. Általános nyelvi mítoszok. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 71*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 174–212.

- Lanstyák István 2011. A nyelvi ideológiák néhány általános kérdéséről. In: Csehy Zoltán – Misad Katalin (szerk.): *Nova Posoniensia*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület és Kalligram Kiadó. 14–57.
- Kálmán László – Trón Viktor 2007<sup>2</sup>. *Bevezetés a nyelvtudományba*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kegyesné Szekeres Erika 2008. Verbális agresszió és nemi sztereotípiák. In: Zimányi Árpád (szerk.): *Az agresszió kutatásról interdiszciplináris keretben*. Eger: EKF Líceum Kiadó. 61–90.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Milroy, James 2001. Language ideologies and consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5/4: 530–555.
- Nszt. 1. köt. = Ittész Nóra (főszerk.) 2006. *A magyar nyelv nagyszótára I.*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Obiols, Marina Solís 2002. The matched guise technique: A classic test for formal measurement of language attitudes. *Noves SL*. ([http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm02estiu/metodologia/a\\_solis.pdf](http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm02estiu/metodologia/a_solis.pdf) A letöltés dátuma: 2014. 04. 20. 20:40)
- Preston, Dennis R. – Robinson, Gregory C. 2005. Dialect Perception and Attitudes to Variation. In: Bell, Martin J. (szerk.): *Clinical Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell. 133–149.
- Sándor Klára – Langmann, Juliet – Pléh Csaba 1998. Egy magyarországi „ügynökvizsgálat” tanulságai. A nyelvváltozatok hatása a személypercepcióra. *Valóság* 8: 29–40.
- Simon Gábor 2012. A stílus szociolingvisztikai meghatározásáról. *Magyar Nyelv* 108/1: 18–39.
- Szabó Tamás Péter 2012. „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma a tanáraik metanyelvében*. Dunaszerdahely: Gramma Kiadó.
- Tátrai Szilárd 2012. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1985. Nyelvi durvaság indulatból – és anélkül. In: Bíró Ágnes – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi divatok*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó 147–160.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó.

- Tsitsipis, Lukas D. 2003. Implicit linguistic ideology and the erasure of Arvanitika (Greek-Albanian) discourse. *Journal of Pragmatics* 35: 539–558.
- Vasová Kinga 2011. Verbális agresszió a középiskolások körében. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* VI. 239–247.
- Woolard, Kathryn A. 1998. Language Ideology as a Field of Inquiry. In: Schieffelin, Bambi B. – Woolard, Kathryn A. – Kroskrity, Paul V. (szerk.) *Language Ideologies. Practise and Theory*. New York – Oxford: Oxford University Press. 3–50.

## 8. Mellékletek

### 8. 1. A kérdőív egyik változatának részlete

#### IV. rész

*Ha eljutott idáig a kérdőív kitöltésében, kérje meg az adatgyűjtőt, hogy játssza le Önnek a IV. rész hanganyagát! (A párbeszéd egy sporteseményen hangzott el az orvos és az egyik partjelző között.)*

1. Hogyan jellemezné a második megszólalót, azaz a partjelzőt, aki bírálja az első beszélő megnyilvánulását? (A számokat ugyanúgy kell értelmezni, ahogy az előző részben.)

|                               |   |   |   |   |   |   |
|-------------------------------|---|---|---|---|---|---|
| jó vezető lenne               | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| intelligens                   | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| rokonszenves                  | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| jó a problémamegoldó készsége | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| jó a humora                   | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| udvarias                      | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |

2. Milyennek képzelel el a második megszólalót a következő szempontok alapján?

Iskolai végzettség: \_\_\_\_\_

Életkor: \_\_\_\_\_

Civil foglalkozás: \_\_\_\_\_

Beosztás (vezető vagy alkalmazott): \_\_\_\_\_

3. Kérem, jellemezze, hogy milyennek képzelel el a megszólaló külső jegyeit, megjelenését! (Pl. hajszín, testalkat, magasság, öltözk, ápoltság stb.)

4. Ugyanúgy próbálná meg kezelni a problémát, ahogy a második megszólaló tette? Ha nem, miben változtatna a nyelvhasználatán?

5. Melyek azok a kifejezések, melyeket Ön sértőnek talál a hangfelvételen?

## V. rész

*Ha eljutott idáig a kérdőív kitöltésében, kérje meg az adatgyűjtőt, hogy játssza le Önnek az V. rész hanganyagát! (A hangfelvételt egy nem élőben leadott híradó műsor készítésekor rögzítették.)*

1. Hogyan jellemezné a beszélőt? (A számokat ugyanúgy kell értelmezni, ahogy a harmadik részben.)

|                               |   |   |   |   |   |   |
|-------------------------------|---|---|---|---|---|---|
| magabiztos                    | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| intelligens                   | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| rokonszenves                  | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| jó a problémamegoldó készsége | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| jól végzi munkáját            | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| engedelmes                    | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |

2. Melyek azok a kifejezések, melyek Ön szerint nem helyén valók a hangfelvételen?  
Miért?

3. Ön szerint miért élt a beszélő ezekkel a kifejezésekkel?

4. Elfogadhatónak tartja a viselkedését?

## 8. 2. Az első hangfelvétel átirata

A: orvos

B: partjelző

1 A: *E:lforgtak spori mi van?*

2 B: *Maradj csendben légy szives.*

3 A: *Nem vagyok játékos nem vagyok a csapattal.*

4 B: *De orvosként még annyira se dumálhatsz bele.*

5 A: *Az orvos azt csinálhat (..) mintha néző lennék.*

6 B: *Nem épp ez az. Te nem vagy néző te orvos vagy. (.) Kussolnod kell és leülnöd a padra.*

7 A: *Mutass egy erre vonatkozó szabályt.*

8 B: *Orvosként nem dumálhatsz be.*

9 A: *Azt mondom mutass egy szabályt ami szerint nem szólalhat meg. Mutasd. Mutassad meg.*

10 B: *Van ilyen kérlek szépen. (.) Van egy ilyen protokollunk [és*

11 A: *Igen?]*

12 B: *az megmutatja.*

13 A: *Mutasd.*

14 B: *Majd elküldöm neked.*

15 A: *Azt hogy az orvos nem szólalhat meg?*

16 B: *Nem kiabálhat be.*

17 A: *[félre Ezért nem szeretem amikor ő partjelez.]*

18 B: *[kiabál Fel fogom dugni a zászlómat először a seggedbe aztán a szádba.]*

## 8.3. A második hangfelvétel átirata

A: hírbemondó

B: a hírműsor rendezője

1 A: *rejtették. A mai tárgyaláson a vádlottak egymást vádolták a gyilkosság kitervelésével (.) illetve végrehajtásával. A per ma folytatódik. (...)*

2 B: *Megállunk.*

1 A: *Mer:t (.) tudtam már mikor kimondtam hogy tegnap bazmeg ma. (...) Úgy utálom ezt hogy tíz perccel átcsúszik ez a kibaszott híradó és itt ezzel kell szórakozni. [torkát köszörüli] Nem baj az a lényeg hogy az Aranyág az időbe lemegy előttünk (.) vagy Aranyvessző vagy (..)*

#### **8.4. Az interjúk kérdéseinek a vázlata**

- Vannak olyan társadalmi elvárások, amelyeknek megpróbáltok nyelvhasználatotokban megfelelni?
- Van különbség káromkodás, csúnya beszéd és trágárság között?
- Milyen szituációkban szabad káromkodni?
- Mit gondoltok saját korosztályotok nyelvhasználatáról?
- Máshogy ítélték meg nőket és férfiakat, ha káromkodnak? Fiatalokat és időseket?
- Szabad kisgyerek előtt káromkodni? Ha lenne gyereked, figyelembe vennéd ezt?
- Mit gondoltok az első hangfelvételtől? Elfogadható a beszélő viselkedése?
- Mit gondoltok a második hangfelvételtől? Elfogadható a beszélő viselkedése?